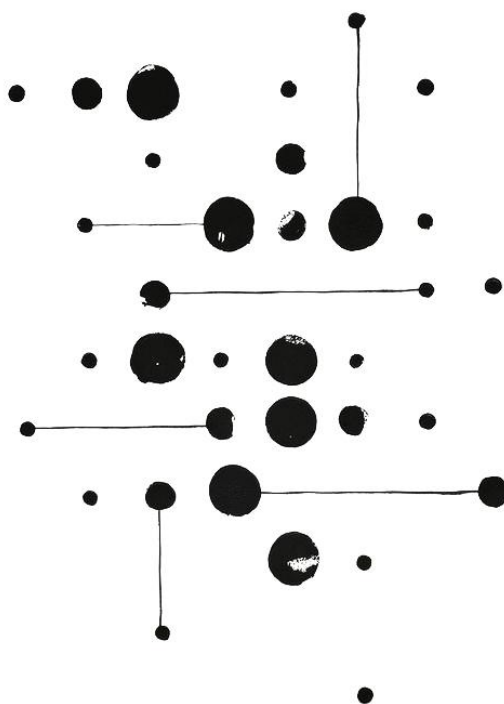

Debreceni Egyetem

Műszaki Kar

Építészmérnöki Tanszék

Az épített környezet és a városi interakció összefüggése

Szerző: **Illyés Anikó MSc hallgató**

Témavezető: Szentirmai Tamás DLA

Tanszékvezető: Szentirmai Tamás DLA

Debrecen

2024.

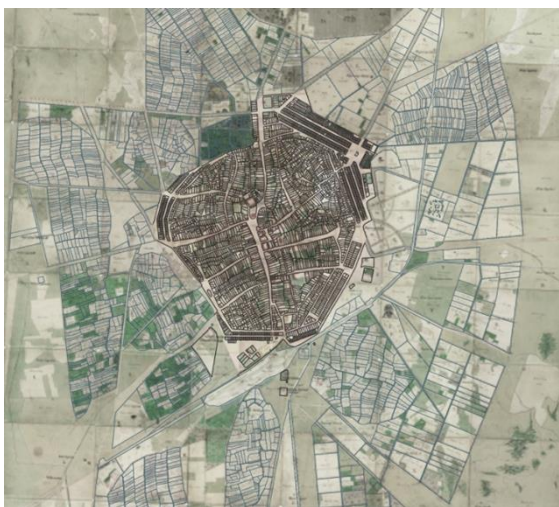
Tartalom

I.	Bevezetés	2
II.	Városközpont = városi élet központja?	3
	Debrecen történeti városmagjának elemzése összevetve a régió két másik meghatározó városának átalakulásával	
III.	Térhasználati tendenciák	18
	Növekvő külváros, kiüresedő belváros	
	Társadalmi és térbeli távolodás	
IV.	Társadalmi változásokra adott építészeti gesztusok	22
	Közösségi kertek	
	Közösségi lakhatás	
	Közösségi házak	
V.	Összegzés, javaslat	32

I. Bevezetés

Debrecen egyik meghatározó belvárosi szakasza, a Piac utca mentén vizsgálom azt az európai történelmi belvárosokra jellemző folyamatot, melyben a lakófunkció csökkenésével a városi élet és identitás jellemzői gyengülni látszanak. A hagyományos városi funkciók átalakulása és elkülönülése hatással van a közösségi térhasználatra, melynek változásai magában rejtik a hitelesség és a városi történelmi örökség elvesztésének kockázatát. Az elemzésbe bevonva kihasználatlan, jelenleg részben üresen álló épületeket veszek sorra, melyek karaktere a városkép szempontjából meghatározó, s jelenlegi funkcióvesztett állapotukban csupán díszletszerűen kapcsolódnak be a városi éltbe. A debreceni tapasztalatokat összevetem egyéb történelmi városmagok használatától függő egykori különböző működésével, és a jelenkori egységesen jelentkező tendenciák hatásával, következményeivel. A városi interakció kapcsán szeretnék rávilágítani a rejtett értékekre, lehetőségekre az önszerveződő módtól a városvezetési irányításig. A témához kapcsolódó urbanisztikai mintázatok és társadalmi változások feltárása után az ezekre adott építészeti gesztusokat mutatom be azok hangsúlya, megközelítése szerint, melyet egy saját javaslattal egészítek ki a témában való kutatásra adott válaszként.

II. Városközpont = városi élet központja?

„(...) a legnépesebb települések még a XIX. században is a magyar mezővárosok voltak, elsősorban Debrecen, amely a XVIII. század végéig Budát és Pestet is meghaladta lélekszámban (1694-ben szabad királyi városi rangot nyert, de mezővárosi társadalmi szerkezetén és építkezésén ez mit sem változtatott).”¹

A városközpont utcáinak nyomvonala már a XII-XIV. században kialakult a három összenőtt falu, Debrecen, Szent László és Szent Mihály által. A XIX. század második felének korszakában épültek fel Debrecen jelenlegi városképét meghatározó jelentősebb lakó- és középületek, viszont a vidéki városok további fejlődése megakadt, párhuzamosan volt jelen egy polgáriasodott belvárosi mag a néhol kissé falusias képet mutató városhoz tartozó egyéb területekkel. Az alföldi városokra jellemző volt ez az egymásmellettiesség, melynek háttérében a közigazgatási terület városmag határán való jelentős túlnyúlása állt. Budapest közigazgatási területe 1920-ban 194 km², ezzel szemben Debrecené 957 km² volt.

Ezen szétterülő külterlek azonban a városiasodás lassulását idézték elő, mely összekapcsolódott a városlakók életvitelével is. A városközpont szerkezete szinte teljesen változatlan maradt, egy 1996-os regionális napilap cikke is felhívja a figyelmet arra, hogy Debrecen történelmi belvárosában a „nagyobb tömbök rendkívül alulhasználtak, teleksűrűségük falusias, (...) ezek a telkek még a gazdálkodó, mezővárosi életformához alakítottak”.² Ehhez az életformához a hátsókertbeli állattartás és kertművelés mellett hozzátartozott az iparos mesterség űzése, mivel a városlakó civisek elsősorban kézműves kisiparosok, kereskedők voltak.

¹ Kleineisel János: Házak, városok, társadalmak. Budapest, 1981

² Hajdú-Bihari Napló, 1996.04.03.

Az egykori gótikus Szent András templom körül kiépült új városközpont már határvonalként elválasztotta a falusias és a városias jellegű beépítéseket, ennek a legfőbb, észak–déli tengelyeként pedig kirajzolódott a mai Piac utca vonala.³ A debreceni piac az év harmadában működött, ezért nagy jelentősége volt a városra, melyet a térképek *utca* feltüntetés nélküli „PIACZ” megnevezése is mutat. Debrecen 1771-es térképén a mezővárosi életformából következő szélesedő utcák és a kirajzolódott észak–déli tengely is felismerhető, mely szakasz a vásártartás infrastruktúráját biztosította. A gyalogos forgalom mellett pedig a lovaskocsik egykori jelenléte is megjelenik a széles utcákban: „*Minthogy azonban Debrecennek nem csak a beépítés határán belül, hanem lényegesen nagyobb távolságra is számottevő birtoka volt, ezek megközelítésére és a belső közlekedés biztosítására (...) lovaskocsikat tartottak.*”⁴ A vásártartáshoz kapcsolódó városi jelentet mutatja az 1908-as archív fotó is. Az utca tagoltabb, a járdák szélességükkel kiszolgálják a tevékenységet, sőt az útra is kitelepül az esemény. Ezzel szemben ma közel sem tapasztalható ilyen nyüzsgés a Piac utca ezen szakaszán.

³ <https://epiteszforum.hu/debrecen-korzoja--a-piac-utca-tortenete>

⁴ Sági Lajos: Debrecen település- és építéstörténete. Debrecen, 1972, 67.o

3. rajz
Debrecen térképe, 1771

A főutcák keresztmetszeti szélessége tehát fontos elemzési szempontként jelenik meg működésük alakulása kapcsán, melyet a Kelet-magyarországi régió másik jelentős városának példája is mutat. Miskolc belső területeit ábrázoló első fennmaradt rajza az 1817-ben készült térkép, melyhez tartozó Telekkönyv alapján megállapítható, hogy az 1817 és 1945 közötti időszakban az utcakép és az épületállomány jelentős átalakuláson ment keresztül, azonban topográfiailag szinte változatlan maradt a történelmi városmag. A belváros egy keskeny, nyugat-keleti irányú völgyben fekszik, mely beszűkült kereteket ad és alapvetően meghatározta a város főutcájának szerepét. Az egykori Piac utca (mai Városház tér és Széchenyi István út nyugati szakasza) néven ismert terület Debrecenhez hasonlóan szintén betöltötte a piac funkciót, melynek élő várostéri voltát a korai latin nyelvű szövegek⁵ megnevezései is jelzik: „*theatrum*” felirat piactér értelemben. Később ezt a szerepet az utca keleti nyúlványa vette át.

„A Széchenyi utca a város lakóterületének fő közlekedési ere volt a XIV. század derekától kezdve mindmáig. (...) A főutca kelet felé nyomulását a város fekvése, a közlekedés fejlődése, a terepviszonyok, vagyis a földrajzi adottság szinte parancsolólag szabták meg. Piaci jellegét mutatja az úttest régi értelemben vett szélessége, mely átlagosan meghaladja a 20 métert.”⁶

⁵ Ilyen néven szerepel többek között az 1460., 1489., 1500. évi és több középkori oklevélben.

⁶ Marjalaki Kiss Lajos: A miskolci főutca topográfiája In Komáromy József: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc, 1957

A Piac utca kiemelt területnek számított a tehetősebbek körében, 1690-ben húsz nemesi ház állt az utcában.⁷ A nemesi réteg 1750-ig szinte teljesen birtokba vette a főutcat, majd a keskeny szalagtelkekről kiszorultak a kereskedők, gazdálkodók, míg az iparosok jelenléte megmaradt, „mivel a főutcán a piac és műhely közelsége a kézművest egyúttal piaci áruházzá tette.”⁸

A Széchenyi István út szerepe a helyiek szóhasználatában⁹ is megjelenik: gyakran *Főutca*ként hivatkoznak a belváros legjelentősebb és leghosszabb útjára, melynek nyomvonala közelítően a Szinva folyását követi, ezért nem egyenesen, hanem dél felé ívelően vezet. Ez a tengely szervezi a ma is jellemző utcaszerkezetet, amelyet ebből kiágazó, valamint ezzel párhuzamos utcák hálózata alkot. Miskolc földrajzi adottságaiból következően városszerkezete és az itt folytatott életmód is eltért a mezővárosokétól, azok szélesedő utcáival ellentétben kisebb távolságban helyezkednek el a két oldalon az épületek, mégis ideális teret biztosítottak a korabeli városi élet megjelenésére, az áru- és eszmecsere számára.

Az utca legnagyobb szélessége 32 méter az Ady hídnál, legkeskenyebb, 14 méter a Miskolci Nemzeti Színháznál, átlagos szélessége 22 méter. A használati változás során részben emiatt alakították sétálóutcává 1984-ben a korábbiakhoz képest megnövekedett autóforgalom miatt torlódásokkal terhelt utat, mely mellett húzódó keskeny járda is túlterhelt volt a gyalogosforgalom mértékéhez képest. A jelenlegi villamos sínpar mellett húzódó vegyes használatú terület arányaival alkalmas a sétálóutcahoz tartozó kereskedelmi és vendéglátási funkciók betöltéséhez, de egyben fontos közlekedési útként szolgál, teret adva spontán interakcióknak is. Pontszerűen itt is megjelennek a kiüresedett üzletek problematikái, melynek előzménye, hogy a főutca keleti részére eltolódott utca léptékű kereskedelmi területet kiváltották a nagyobb bevásárlóközpontok: Centrum Áruház (1970), Miskolc Plaza (2000), Szinvapark (2000). Az agglomeráció másként jelentkezett itt, mint Debrecen esetében: egy hosszanti tengely mentén elterülő városról van szó a hozzácsatolt településrészek által, melyek így mégis összeköttetésben állnak a lineáris központtal. Ez a városszerkezeti szervező szerep, és a lakófunkció tengelyhez közel eső megjelenése hozzájárult, hogy csak itt kis mértékben jelentkezzen a belvárosi kiüresedés folyamata.

⁷ Gyulai Éva: Miskolc középkori topográfiája. In Miskolc története I: A kezdetektől 1526-ig. Dobrossy István (főszerk.). Miskolc, 1996. 175–253. o

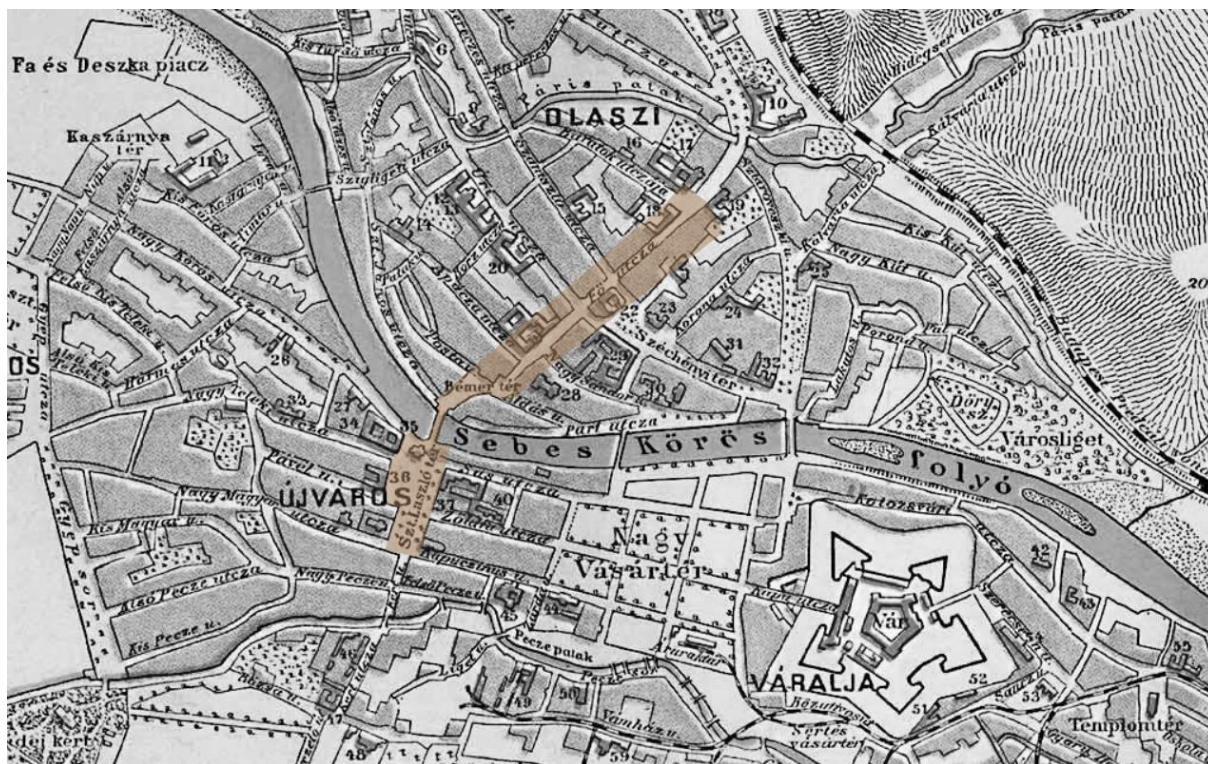
⁸ Marjalaki Kiss Lajos: A miskolci főutca topográfiája In Komáromy József: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc, 1957

⁹ <https://www.miskolc.hu/elet-a-varosban/varosinformacio/miskolci-informacio/miskolci-legendak/varostorteneti-erdekesssegek/szechenyi-utca>

A Debrecenhez közel eső régiók meghatározó városainak alakulását összehasonlítva Nagyvárad példája is tanulságos, mivel a funkcionális elkülönülés és a terjeszkedés itt is hatással volt a térhasználatra, és a városi élet gyengülése felé mutatott. A város fejlődésének különböző szakaszait tükrözi a kialakult heterogén városkép, mely mutatja az egykori katonai és kereskedelmi központi szerepet. A Habsburg Birodalom hatása alatt több meghatározó barokk stílusú épület jelent meg a polgáriasodó városban. A történeti városmagban ekkor számos új középület, iskola és kereskedelmi létesítmény épült. A XX. század elejére Nagyvárad már jelentős kulturális és tudományos központtá vált, számos múzeummal, színházzal és művészeti intézménnyel, a kialakult városi terek pedig meghatározóak voltak a közéletben.

Ezt követően Nagyvárad gyors iparosodásnak indult, ami a város gazdasági fellendülését hozta magával, egyúttal hatásköre és lakófunkciója kiterjedt a külső területekre is, részben ennek hatására a város közlekedési infrastruktúrája is átalakult és a belvárosban is érzékelhetővé vált a fordulat. *„A Bémer tér a Fő utcával a városközpontnak egy összetartozó és meghatározó területi egysége lett. (...) A megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyok megfosztották a Bémer teret is minden anyagi és szellemi értékétől. Ha itt, a legújabb kori rehabilitációs törekvések megvalósulnak, ha a sétálóutca-jelleg és a minőségi szórakozás párosul egy európai nagyváros viselkedési kultúrájának követelményeivel, akkor újra beszélhetünk a Bémer tér kiemelt urbanisztikai értékéről.”*¹⁰

¹⁰ Kordics Imre: Nagyvárad jelentősebb utcanevei 1940-1944 között. Nagyvárad, 2014. 47.o

Az ezredfordulókor kezdődött revitalizációs programok keretében számos épület felújításra került, a köztereket átalakították. Emellett meghatározó az autósforgalom korlátozása: 2012 óta egységesen tud összekapcsolódni a sétálóutca, mely a magyar elnevezésben Főutca (Calea Republicii) a város főterével, a Szent László térrel (Piața Unirii). A két szakaszt azonban a Sebes Körös választja szét, melynek jelenléte szintén meghatározó különbséget ad a város működésében, viszont a kisebb méretű Bémer tér feloldja ezt a kettéosztottságot köztes helyzetével. A kiskereskedelem Nagyvárad életében is jelentős, a belvárosi lakófunkciót pedig szállodák egészítik ki. Az új sétálóutcák, kávézók és üzletek kialakításával a belváros egyre népszerűbb találkozóhellyé vált, mely rendezvényeknek is teret adhat, azonban a plázákban megjelenő vásárló-fogyasztó funkciócsoportosulások továbbra jelentősen ellensúlyozzák ezt.

A jelenség feltárása kapcsán egységesen megállapítható, hogy a hagyományos városi funkciók átalakulása és elkülönülése egységesen hatással van a közösségi térhasználatra, melynek változásai magában rejtik a hitelesség és a városi történelmi emlékezet elvesztésének kockázatát. Idekapcsolódóan Jane Jacobs megfogalmazása elgondolkodtató: „*Ha egy városra gondolunk, mi jut eszünkbe? Az utcái. Ha egy város utcái érdekesnek tűnnek, akkor a város is érdekesnek látszik; ha az utcák unalmasak, a város is érdektelennek tűnik.*”¹¹ A plázák és városszövetbe ékelődött nagy bevásárlóközpontok azonban elszívó hatással vannak az utca szempontjából, melyek nem engednek teret a valós városi interakcióknak. Kialakításukkal az ott tartózkodás idejét és a vásárlást minél inkább növelni igyekeznek, viszont a városi utcával összevetve nem rendelkeznek saját identitással, ezért ezt mesterséges eszközökkel teremtik meg. „*A pláza társas szintér, de a fogyasztói világba tartozni akaró magányos embernek is van itt helye. Ha betartja a szabályokat, szabad a tér számára, 'csellenghet' (...)*”¹²

¹¹ <https://culdesac.com/blog/post/anatomy-of-a-good-neighborhood-according-to-jane-jacobs>

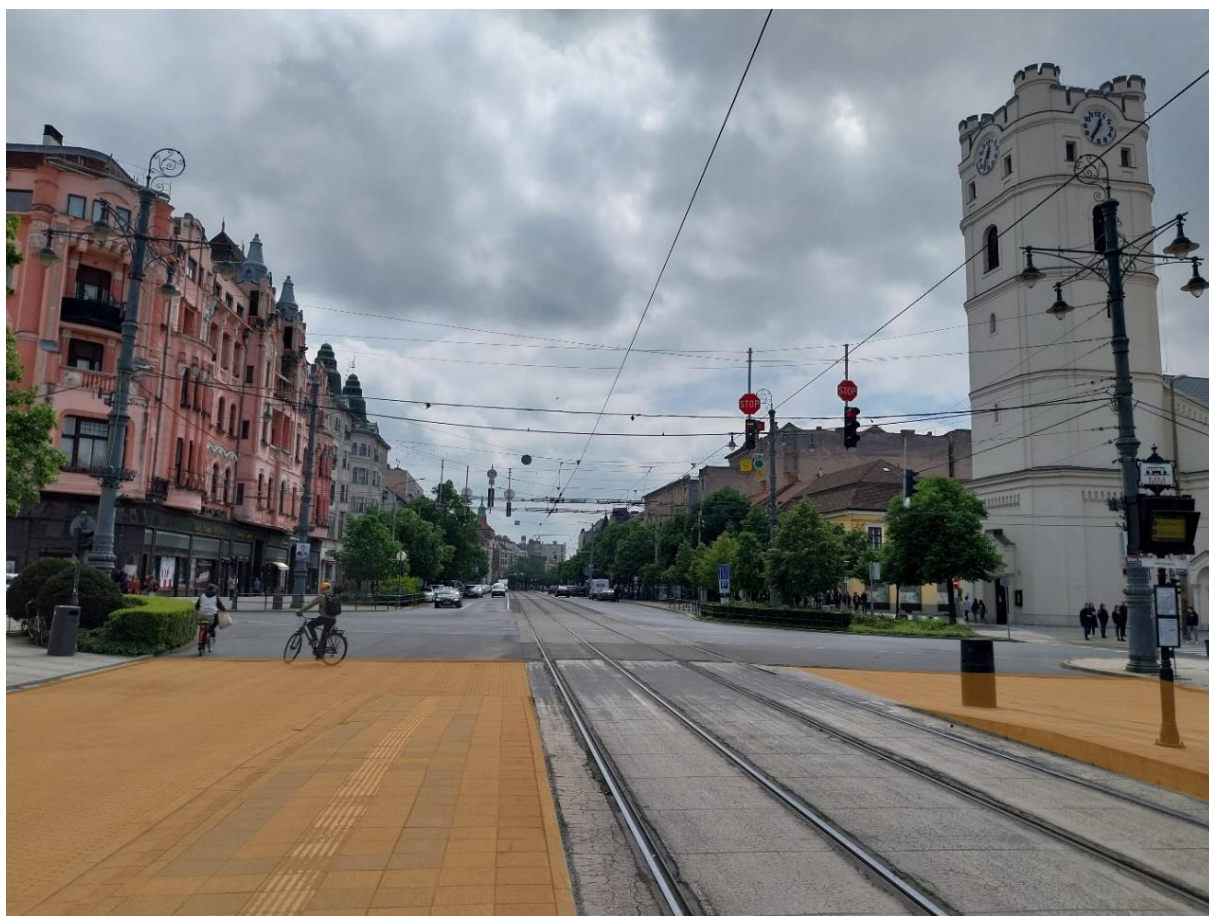
¹² Demetrovics Zsolt Paksi Borbála Düll Andrea: Pláza, ifjúság, életmód. Budapest, 2009

Az utca, mint épített környezet hatással van a városi életre, de fontos, hogy az épületek földszinti terei hogyan viselkednek, mennyire átjárhatóak a városlakók számára. Beolvadnak-e a közterületbe, vagy elszigetelt, részben üresen álló épületek alkotják. Ez utóbbi jellemző Debrecenben a Piac utca déli szakaszára, ahol az elmúlt években permanensen 10-12 ilyen földszinti épületrész van. Jelenlegi, funkcióvesztett állapotukban csupán díszletszerűen kapcsolódnak be a városi éltbe, mely az utcák gyalogosforgalmának csökkenését is okozza. Ezek olyan kihasználatlan erőforrások a városnak, melyek a bérleti díjak csökkentésével vagy célzott közösségek előtti megnyitásával pozitív hatással lehetnének a városi vérkeringésre.

A sétálóutca részleges kialakítása és a forgalomszabályozási változások hatása érezhető a Piac utca jelenkori vegyes működésében, melyet igyekeztem különböző időpillanatokban megfigyelni, és dokumentálni. Az utcák viselkedési modelljének átformálásához azok újradefiniálását tartották legszükségesebbnek: *„Az első számú közellenség az utcán az autó volt – sokáig a közlekedést tartották számon a városi lét, és ezen belül az utcahasználat ellehetetlenülésének okaként.”*¹³

Debrecen főutcájának tekinthető szakasza 1990-ben, a rendszerváltozáshoz kapcsolódóan kapta vissza eredeti nevét, amely tehát az egykori vásártartás fő helyszíne volt, a piac funkcióhoz kapcsolódóan pedig a városi élet központja is. 2000 nyarán átalakítás vette kezdetét, a Nagytemplomtól a Kossuth utcai kereszteződésig az aszfaltot térkő burkolatra cserélték, s nem engedték vissza az autókat erre a szakaszra. Így egy olyan sétálóutca alakult ki, amely geometriai adottságaiban az egykori autós forgalom jelenlétét mutatja, azonban burkolatával, kisebb térfoglalásaival a gyalogos zónák viselkedését célozza.

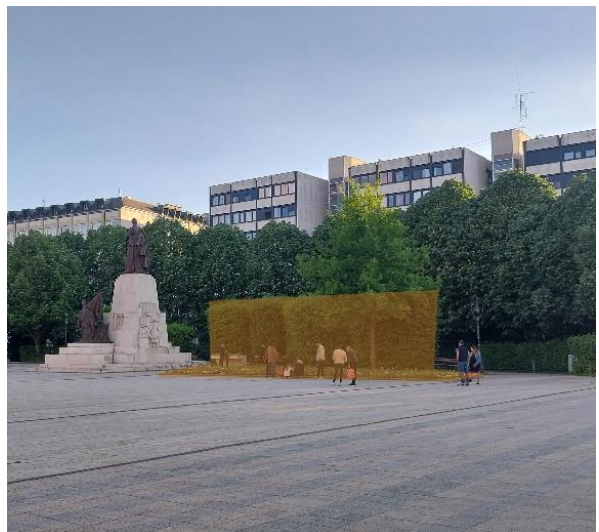
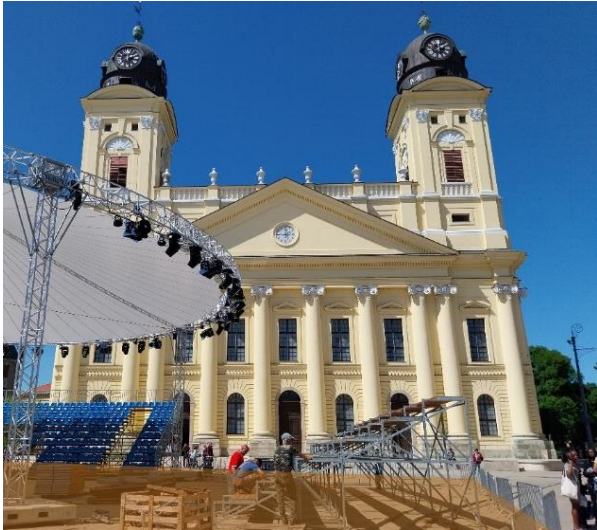
¹³ Kocsis János Balázs: Főutcák, üzletutcák – megújulás és fejlesztés. Budapest, 2016 /10.o

Ezen kettősséget a városi események (vásárok, virágkarnevál) valamelyest feloldják, azonban az év nagy részében egy túlméretezett városi tér érzését keltheti, ahol nehezebb kapcsolódni a térhez, a lehetőségek igen korlátozottak, pedig ez kulcsfontosságú a környezethez való viszonyulás során. A helyek feltérképezéséhez ugyanis nem elegendő a passzív jelenlét, mivel aktív megfigyelés és cselekvés során zajlik le a környezeti tapasztalatszerzési folyamat, melynek hatása különféleképpen jelentkezhet a megismerés módjától függően.¹⁴

A Piac utca északi részén a gyalogosforgalom elősegítésével kétségtelenül fellendült ezen szakaszon a városi élet intenzitása, ellenben a Kossuth utcai csomóponttól délre ez hiányt, egyfajta kiüresedést is eredményezett. A folyamat azonban összetett, háttérben az európai nagyvárosokra jellemző belvárosi lakófunkció csökkenés is közrejátszik. Így a vendéglátó egységek valamilyen mértékben eleve hátrányból indulnak a Piac utca déli szakaszán, míg a hivatali-banki funkciójú irodák jobban kihasználhatják helyzetüket, mivel esetükben az autós forgalom lehetősége nagy szerepet játszik.

Célszerű lenne tehát a sétáló utca bizonyos fokú kiterjesztése dél felé, azonban olyan beavatkozással, mely nem merül ki a burkolatváltásban, hanem reagál a megváltozott köztér használatára. A Kossuth utcától északra eső sétálóutca szakaszon a megváltozott működést például ideiglenes vagy állandósult térfoglalások jelzik, melyek lehetnek spontán alakulások vagy tudatos beavatkozások. Előbbire példa a turisztikai kisvonat megállóhelye, mely egy ideiglenes térfoglalásnak tekinthető, kihasználva a szegély adottságait. A vendéglátóegységek azonban célzottan kihelyezett utcabútorokkal, térlefedés alkotta elhatárolással, vagy podest kiemeléssel alakítják ki saját térfoglalásukat. A Nagytemplom előtti és körüli lépcső emberléptékűségével, rejtett zugaival vonzza esténként a fiatal gördeszkásokat, de csak ücsörgőfelületként is népszerű. Egy átlagos hétköznapi este az emberek, családok a kisebb zöldterületnél időznek, míg a „fő tér” üresen áll, leginkább áthalás jellegű az itt eltöltött idő és cselekvés. Ezt a területet azonban időszakos térfoglalások, események alkalmával sok ember tölti meg, egyfajta szélsőségesen ingadozó kihasználtságot mutatva Debrecen történeti városmagjában. Tehát a jellemző interakciók az egyes tevékenységekhez köthető sűrűsödési pontokban jelennek meg leginkább, mely nem csupán a városközpontra korlátozódik.

¹⁴ lásd: Düll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései – Helyek, tárgyak, viselkedés. Budapest, 2009 /40.o

III. Térhasználati tendenciák

„Az ókori város kialakulása során a közösségi élet számos szétszórt intézményét egyesítette, s falai között kölcsönhatásukat és összeolvadásukat mozdította elő. A közös funkciók, amelyeket a város szolgált, lényegesek voltak; de még fontosabbak azok a közös célok, amelyek a kommunikáció és együttműködés felfokozott módszerei nyomán jöttek létre.”¹⁵

A Debrecenben jelentkező kiüresedési folyamat nem egyedi, de városszerkezeti előzményei valamelyest felerősítették ezt, tehát a jelenséget érdemes szélesebb perspektívába helyezve is megvizsgálni. Európai viszonylatban területileg terjeszkedő városok tendenciája mutatkozik napjainkban, ezzel párhuzamosan azonban a belvárosi lakosságszám sok esetben csökken. Felmerülhet a kérdés, hogy vannak-e közös célok, s egyáltalán interakció a mai városlakók között. A duzzadó elővárosok a társadalmi elkülönülés átalakulásának folyamatát mutatják: a felsőbb rétegek lakóhelye az európai városokban központi elhelyezkedésű volt, mára azonban a kiemelt belvárosi lakóhelyekkel szemben felértékelődött a város pereme is. A kisebb népsűrűségű külvárosi területekre való kiköltözés mögötti motiváció részben pénzügyi oldalról jelentkezett, de a folyamat azután is fennmaradt, hogy elenyésző lett az anyagi előny ezekben a külterületi térségekben, sőt bizonyos zónák kifejezetten „elit külvárossá” nőttek a városok határán. Az autóhoz kötöttség és az azonos minőségű életterek viszont csapdába ejthetik az életszakaszuk változásával a lakókat, akik kénytelenek elköltözni lehetőségekben kompaktabb urbánus közegbe vagy alkalmazkodni a szuburbán kiszolgáltatottsághoz. A városok differenciált, többféle minőséget kínáló életterei lehetővé teszik, hogy hasonló esetben a fizikai és szociális környezetből való kiszakadás nélkül is megvalósulhasson a lakhatási formaváltás.

Peter Hall nyomán a számítógépek felépítési modelljéhez hasonlítva értelmezhetjük a városok fizikai szerkezetét hardverként, míg társadalmi szerkezetét szoftverként, melynek jelentősége, hogy a kettő együtt alakítja a város téri jellemzőit és formálja annak működését.¹⁶ A hasonló élethelyzetben, társadalmi helyzetben lévők elkülönülése nem csak fizikai értelemben jelentkezik. Az online térben is a hasonló szemléletű felhasználók csoportosulnak, s így csökken a társadalmi rétegek közötti párbeszéd, egyúttal szűkül a szigorúan azonos körökben mozgó egyének látásmódja.

¹⁵ Lewis Mumford: A város szerepe a történelemben: Létrejötté, változásai és jövőjének kilátásai in Urbanisztika – Válogatott tanulmányok. Budapest, 1979, 73.o

¹⁶ lásd: Izsák Éva, Düll Andra: Városi „térfordulatok” in Tér-rétegek. Tanulmányok a 21. század térfordulatairól. Budapest, 2014

Ezen térbeli és szellemi elkülönülés negatív hatással lehet a társadalomra és következésképp a városi folyamatok is negatívan hatnak vissza, gyengítve a közösségben rejlő erőt és lehetőségeket, így nem tud létrejönni valódi interakció, élő város. „Az élő város megteremtése mögötti elvek támogatják a társadalmi fenntarthatóságra irányuló tervezést. Az élő város igyekszik megakadályozni, hogy az emberek zárt közösségekbe húzódjanak, és segít az összes társadalmi réteg számára hozzáférhető, vonzó település megteremtését.”¹⁷

Kezdetben, az urbanizációs folyamatok hatására a XIX. században az a nézet alakult ki, hogy a városi élettel nem összeegyeztethető a demokratikus térhasználat, mivel az legfeljebb egy falu méreteire korlátozódhat. A nagyvárosok esetében a közvetlen kapcsolatok a fizikai kiterjedésből és a népességszámból adódóan szükségszerűen korlátozottak, azonban a városlakók szerepvállalásán is sok múlik. Fontos kérdés, hogy az emberek milyennek ítélik meg fizikai és társadalmi kapcsolataikat másokkal, akiket a városi életformából adódóan nem ismerhetnek.¹⁸ A város is kisebb egységekből, városrészekből tevődik össze, így a térbeli korlátozottság értelmezése alapján ezen területeken jobban megvalósulhat a lakók közötti kapcsolat és ennek megfelelő térhasználat, mint a város összességét tekintve. Önmagában ez azonban kevésnek bizonyulhat, mivel gyengíti a városi elidegenedés folyamata, mely azt mutatja, hogy a közvetlen szomszédokkal sincs feltétlenül kapcsolata a lakóknak. Erre irányul Jane Jacobs városi szomszédok közötti bensőséges viszonyok helyreállítására irányuló felszólítása¹⁹, mellyel szembehelyezkedett Richard Sennett, aki a falusi-kisvárosi múlt és az azzal járó szomszédsági élet romantikájának felélesztése helyett új kereteket javasolt a városi élet jövőjére. Az újfajta szemléletmód célja arra irányult, hogy más feltételek között a városlakók saját tapasztalataikon keresztül hozzászokjanak a bizonyos fokú rendezetlenséghez.²⁰ A városi tevékenységek elemzésével is pontosabb képet kaphatunk a fizikai környezet és az ott eltöltött idő mennyisége, milyensége közötti összefüggésről. Egy rossz minőségű városi terület, mely az emberi léptéket nem veszi figyelembe, nagy mértékben lekorlátozza a használatot a szükséges tevékenységekre, a társas tevékenységek jelenléte pedig gyakran rongáló formában van jelen. Ilyen esetben az emberi jelenlét csökkenésével a biztonság is romlik, így a fakultatív tevékenységek minimálisra szorúlnak vissza.

¹⁷ Jan Gehl: Élhető városok. 2010, 109.o

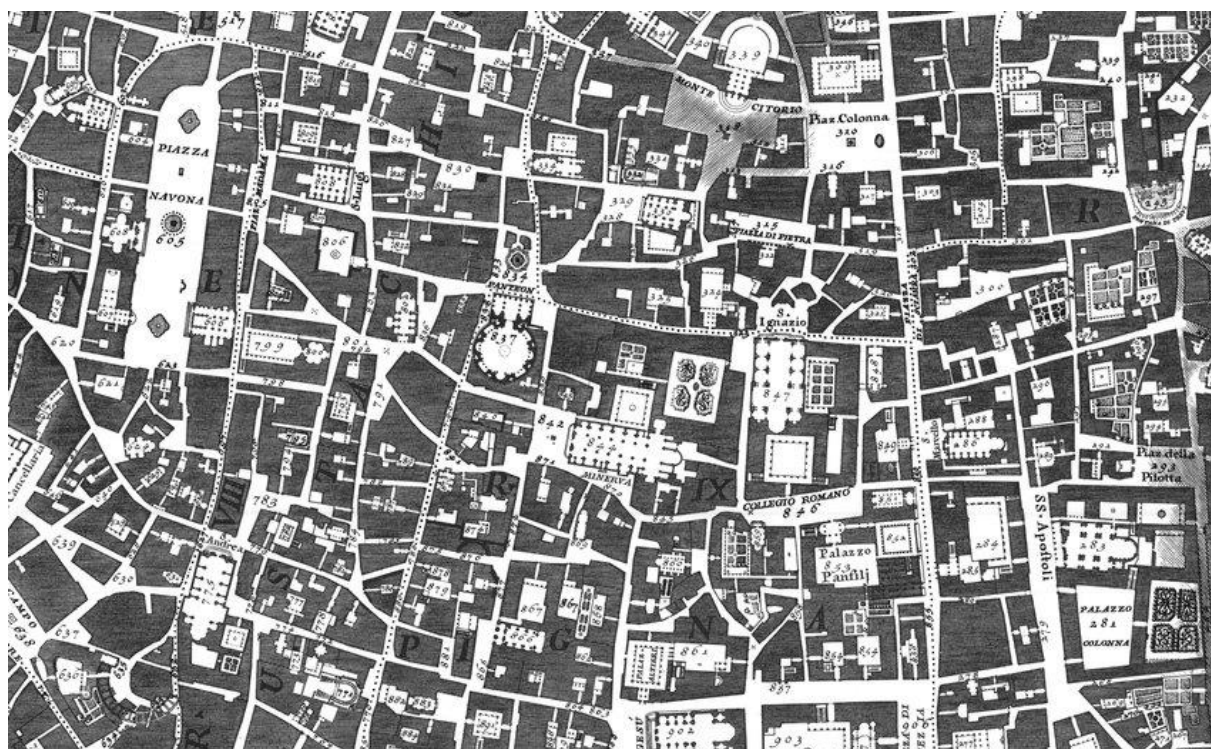
¹⁸ lásd: Pablo Sendra, Richard Sennett: Designing Disorder: Experiments and Disruptions in the City. London, 2020 / A rendezetlenség megtervezése: Kísérletek és zavarok a városban

¹⁹ Jane Jacobs: The Death and Life of Great American Cities, Modern Library. 1993 (1961)

²⁰ Richard Sennett: The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life. New Haven-London, Yale University Press, 2008 (1970)

Ellenben az emberi jelenlét jó értelemben vett öngerjesztő folyamata fordítva is megjelenhet, amennyiben ehhez biztosítottak a körülmények: megfelelő kialakítású, jó minőségű városi térben több ember van jelen, mivel a fakultatív tevékenységek ott tartózkodásra adnak lehetőséget, így nem korlátozódik áthaladásra és a szükséges tevékenységek elvégzésére a térhasználat, hanem egy másfajta városi jelenlét is megjelenik, növelve a biztonságot és az interakciók megfelelő keretek közötti létrejöttét.

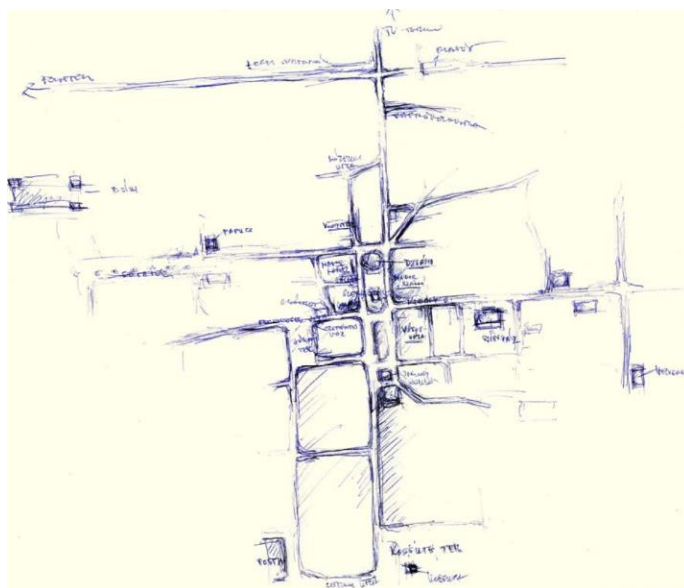
Az épített környezet földszinti részei tehát kiemelt jelentőséggel bírnak az élő város működése szempontjából, ezek jó esetben lágy szegélyekként működnek, egyfajta köztes területként. Amennyiben megvalósul vizuális és funkcionális kapcsolat is az épület és a közterület között, úgy az emberek is jobban tudnak kapcsolódni egymáshoz, a körülöttük zajló eseményekhez. Amennyiben csak vizuális kapcsolat jön létre az épület és a közterület között, abban esetben kisebb fokú ez a kapcsolat, de jelen van. Ha vizuálisan nem, de funkcionálisan létrejön kapcsolat ülőfelület, előtető vagy térbővület formájában, az önmagában is meghatározó lehet a város és az épület találkozási zónájában. Giambattista Nolli 1748-as Róma térképe ábrázolástechnikájával is rávilágít azon gondolkodásmódra, mely a várost, mint nyilvános teret képezi le a városlakó szemszögéből, ezzel a külső-belső térhatárokat feloldva, a bejárhatóság szempontjával cseréli fel a térértelmezést, így a közterületek és épületbelsőik, kapualjak szabadon egybeolvadnak. Bár ez a térkép objektíven képezte le a városi teret, sajátos szabályszerűségével mégis egy újfajta spektrumon tudta bemutatni a vizsgált várost.

A későbbiekben a társadalomföldrajz és környezetpszichológia határterületén megjelenő mentális térképek mutatnak ebbe az irányba, azonban ezen ábrázolásmódok inkább a szubjektív perspektívából, mint a szabályszerű adatvizualizáció szempontjából mutatják be az adott helyet. Ez a technika viszont sokszor képes visszaadni a városi térhasználatból azt, amit pusztán ténszerű adatokból megfoghatatlan lenne megjeleníteni, hiszen annak számos egyéb tényezője, rétege van, mint amire adott objektív szempontokat elemezve rálátásunk nyílhat.

Ennek kapcsán a térre vonatkozó adatok Kevin Lynch munkája²¹ nyomán ötfélék lehetnek:

1. mentális terek kiterjedése, neve
2. törésvonalak, határok
3. tájékozódási pontok
4. útvonalak
5. csomópontok

Pécs belváros-központú ábrázolásán felnagyítva jelennek meg a város karakterét meghatározó, a nyilvánosság számára nyitott épületek, melyek egyben tájékozódási pontokként is szolgálnak. A városszerkezet évszázadok alatt kialakult formája és a mindenkor város lakó szubjektív látásmódja olyan adottságként jelenik meg sok esetben, mely alapvetően meghatározza a kereteket. Azonban a jelenkori folyamatok elszívó hatással lehetnek a korábban jól működő belvárosi területekre is, így a társadalmi változások és az épületállományok korábban nem jellemző gyors ütemű cserélődése, és a jóval lassabban kialakult városi maghoz való hozzáépülése nagyban átformálhatja a városi élet eddig tapasztalt formáját.

²¹ Kevin Lynch: The Image of The City, Cambridge, 1960

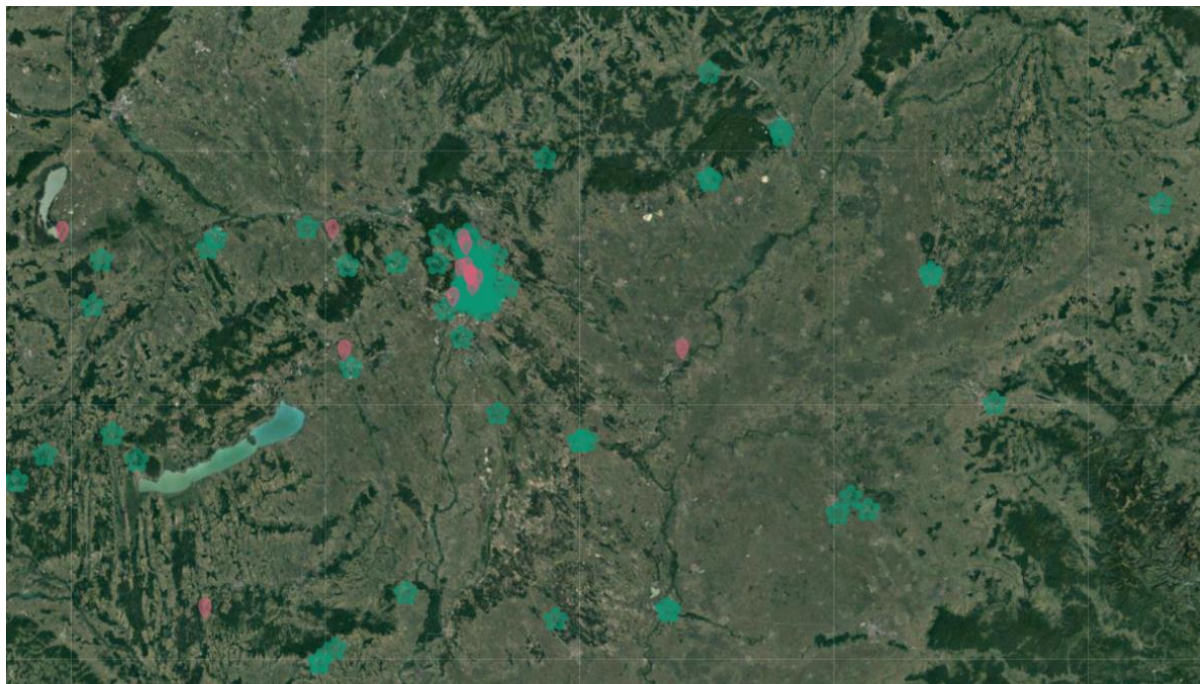
IV. Társadalmi változásokra adott építészeti gesztusok

„Minél tágabb teret ölel át a kommunikáció, minél többen vesznek részt benne, annál nagyobb szükség van sok, könnyen hozzáférhető, állandó központra, ahol személyes kapcsolatok jönnek létre, és gyakori találkozásokra kerülhet sor minden társadalmi szinten”.²²

A XXI. századi társadalmak növekvő etnikai, kulturális sokszínűsége és elmagányosodó iránya miatt különösen fontos szerepet játszanak azok a terek, amelyek a különböző társadalmi szereplők közötti interakciót és találkozást segítik elő. A kapcsolati kohézió erősítéséhez nagyban hozzájárulhatnak azok a zöldterületek, alternatív lakóközösségek, kulturális és oktatási terek, melyek a városi térhasználatra is újfajta választ adnak az addig fennálló rendhez képest.

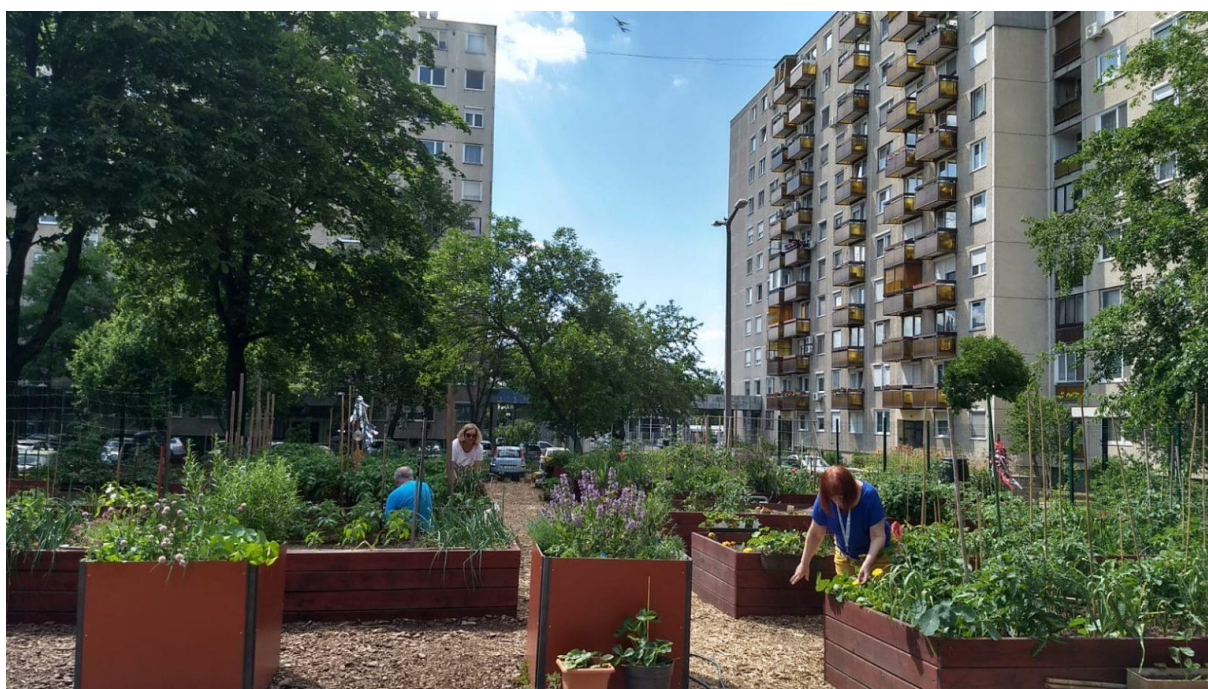
Közösségi kertek

A városok adta kulturális kínálat és jobb infrastruktúra alapvetően vonzó sokaknak, akik épp ezen előnyök miatt költöztek be a városba. Tehát az érdeklődési kör szerinti szerveződés az, ami városi környezetben nagyobb relevanciával rendelkezik, azonban vannak példák a lakóhely szerinti, fizikai elhelyezkedésen alapuló közösségszerveződésre is, ezt erősíthetik például a Magyarországon is egyre jobban elterjedő közösségi kertek, melynek a fővároson túl leginkább a közép- és nagyvárosokban van relevanciája. A tájépítészeti jellegű gesztus kiegészülhet kisebb építészeti elemekkel, melyek biztosíthatják a fakultatív tevékenységek infrastruktúráját.

²² Lewis Mumford: A város szerepe a történelemben: Létrejötté, változásai és jövőjének kilátásai in Urbanisztika – Válogatott tanulmányok. Budapest, 1979, 76.o

A városi életforma kertélményének hiányát pótló megoldás lehetőséget ad a természethez való kapcsolódáshoz anélkül, hogy az urbánus kereteket fel kellene bontani, így kifejezetten lakótelepeken, sűrűn lakott városrészek foghíjtelkein is megvalósulhat. Az innovatív kezdeményezésből indult környezettudatos program sajátossága és aktualitása abban mutatkozik meg, hogy már önmagában is új megközelítést kínál a városi térhasználatra és a közösségi terek átértelmezésére, ezzel elősegítve a társadalmi interakciók létrejöttét is.

Közösségi lakhatás

Nagyobb léptékben is megvalósulhat ez a folyamat, melyre egy lipcsei kiüresedett utca esettanulmányán keresztül láthatunk példát. Lipcse Kelet-Németország ipari és kulturális központjának számított, amelyet a berlini fal leomlása után sokan elhagytak, így az ezredfordulóig súlyos elnéptelenedéssel küzdött a belvárosi területein is, azonban a lakosságszám stabilizálódásával sikerült megfordítani ezt a folyamatot a város szerepvállalása által. Ennek során az elnéptelenedett belső városrészek megújítására törekedtek, valamint a bérleti díjak alacsonyan tartásával (négyzetméterenként 3-6 euró) a diákokat, művészeket, fejlesztőket és turistákat vonzotta a város. A dzsentifikáció veszélye azonban továbbra is fennállt. A Georg-Schwarz-Straße a XIX. század végén épült ki, sűrű, zárt beépítéssel. Az 1990-es évek elejéig Lipcse egyik kiemelt jelentőségű, pezsgő bevásárlóutcája volt, azonban az utóbbi évtizedekben funkcióját veszítette. A sorra épülő bevásárlóközpontok túl nagy konkurenciának bizonyultak a kisebb üzletek számára, emellett a tehetősebb rétegek elköltözésével a vásárlóerő is csökkent.²³ Az elnéptelenedett utca súlyos következményeket okozott, társadalmi-gazdasági hanyatlásnak indult, melynek hatása az épületállomány állapotának romlásában is megmutatkozott, a terület pedig „no-go-zone” lett a helyiek számára, megnövekedett a bűnözés az üres épületrészeknek köszönhetően, és senki nem akart itt ingatlant vásárolni. Művészek csoportjai fokozatosan projekteket dolgoztak ki, és itt telepedtek le. Az önkormányzat támogatásával alacsony áron vásároltak itt ingatlant, miközben vállalták leromlott épületeik felújítását. Az utca revitalizációja 2007-ben kezdődött, mára sok szempontból átalakult, a gyalogosok és kerékpárosok számára kedvezőbb kialakítást valósítottak meg a forgalmas útszakaszon. A földszinti közösségi tevékenységek fejlesztése is cél volt, mely műhelyekben, kiállításokban jelenik meg. A lakosok évente fesztivált tartanak, hogy projektjeiket megismertessék a nagyközönséggel és bevonják a várost az utcai életbe. Ez is mutatja, hogy pusztán belakás által öngerjesztő módon bizonyos keretek között életre tud kelni egy-egy kiüresedésnek indult utca, városrész. Annak érdekében, hogy Lipcse megfizethető maradjon saját lakói számára, 2015-ben a város irányelvet adott ki az alternatív lakókörnyezetek népszerűsítésére. Azóta a város számos kezdeményezést finanszírozott, és olyan lakosok tanácsadásába fektetett be, akik alternatív lakhatási formákat kialakítására törekedtek. Megvalósult a kollektív, kooperatív és szolidaritáson alapuló lakhatás új modellje.²⁴

²³ Jeanette Müller: Transformationsprozesse in Städten – Was wird aus Hauptverkehrsstraßen in Gründerzeitquartieren? Universität Leipzig. 2005

²⁴ <https://www.goethe.de/ins/ca/en/kul/loe/cfo/liv/21311515.html>

A barcelonai Lacol - La Borda projekt példája szintén új együttélési és önszerveződési formák létrejöttét célozza. 2012-ben alakult ki a szövetkezet és az elhatározás, hogy megfizethető és fenntartható lakhatást biztosítson a tagoknak, ugyanakkor elősegítse a generációk közötti kapcsolatokat és a közösségi integrációt. A szervezet tagjai kezdetben Can Batlló XIX. század végén épített ipari negyedben foglaltak el egy elhagyott épületet, majd az önkormányzattal való tárgyalások eredményeként 75 évre megkapták a környéken az egyik telek szociális lakhatáscélú használati jogát. A közösségi tervezést követő szakaszból 2019-re készült el az épülettel együtt egy olyan szövetkezeti lakásmodell, amelynek értelmében a tulajdon mindig kollektív, míg a használat személyes. Az alternatív lakóközösség létrejötte azonban nem merült ki a közös használatú terek és eszközök szintjén, hanem az egyes lakók erőforrásainak munkamegosztást segítő és közösségépítő szerepét is bevonja a mindennapi életbe a gyerekfelügyelettől a bevásárlásig. A közösségi tér a belső udvar köré szerveződik, ahonnan félprivát terek vezetnek a privát terek felé. A hatemeletes épület CLT faszerkezetből készült, amely egy könnyű, megújuló anyag, és illeszkedik a projekt ciklikus szemléletéhez. A szövetkezet a meglévő hatáskörét szeretné kiterjeszteni, hogy egy emberi léptékű, önállóan kezelt városrész alakulhasson ki a környéken, amely a városépítés profitorientált módja helyett a társadalmi elkötelezettségre és a városlakók igazságos térhasználati lehetőségére épül.²⁵

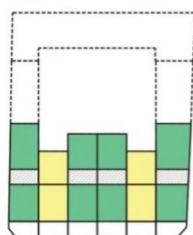
²⁵ lásd: <https://z.lighting/en/group/news-insights/group/zumtobel-group-award-2021-award-holder-buildings-category-la-borda-housing-cooperative/>, <http://www.laborda.coop/en/>

MATRIU. REGLES DEL JOC.
modulació

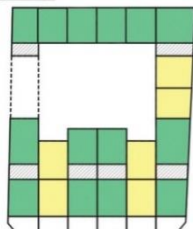
MODUL
19M2
NUCLI
GALERIA
MODUL
GATELLUT
19M2

HABITATGE BASIC
S
M
L
40M2
55M2
70M2

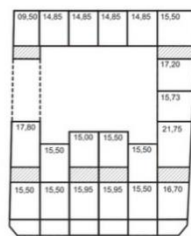
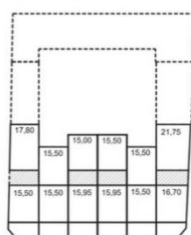
PATRO. ESQUEMA GENERAL
planta 1,2,5,6

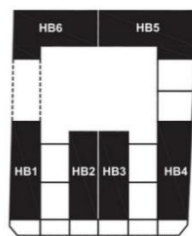
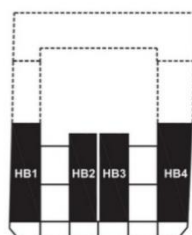
planta 3,4

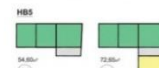
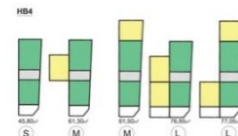
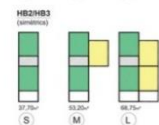
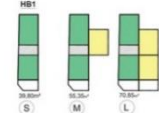
SUPERFICIE ÚTIL
per modul

NOMENCLATURA
habitatge (HB)

VARIACIONS TIPOLOGIQUES
s.m.l

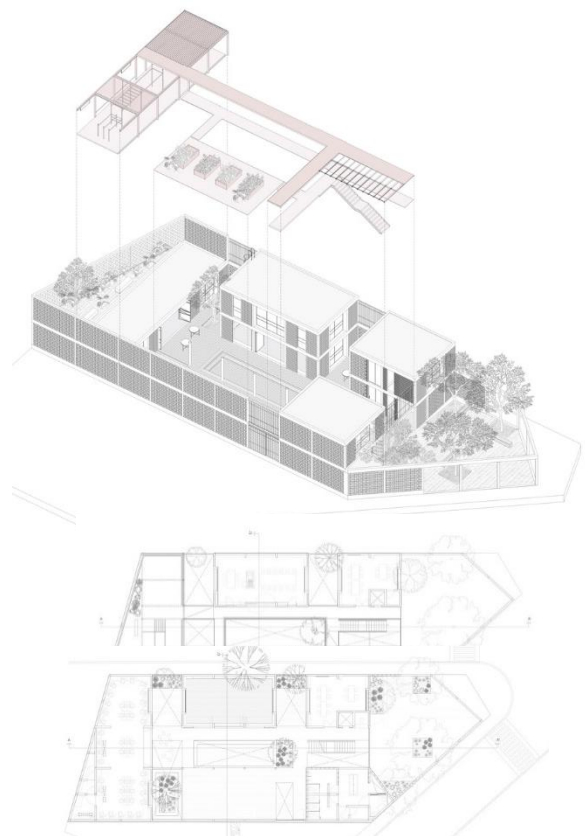

Közösségi házak

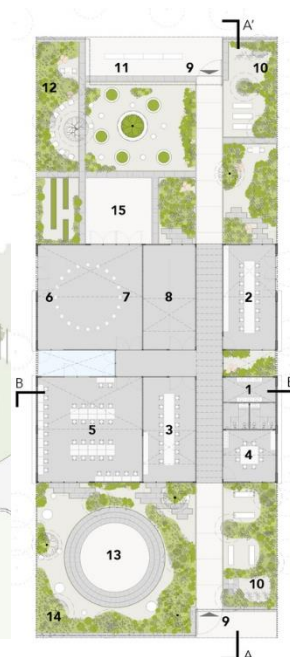
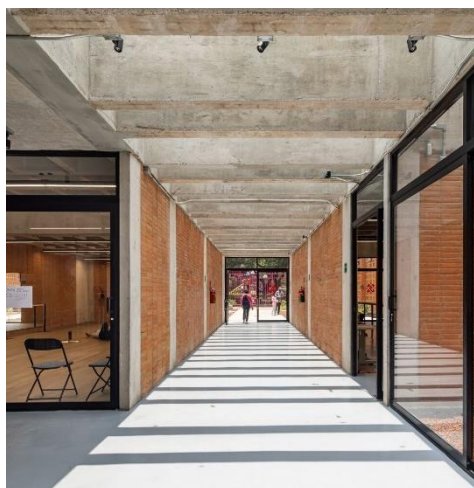
A spontán interakciók katalizátoraként működhetnek a városszövet egyes téri helyzetei, funkciósűrűsödései is. A közösségi házakban ez egyszerre jelen lehet, mivel ezek már túllépték a csupán kulturális szint határvonalát, és a valós igények, közösségszervező és társadalmi integrációt elősegítő működések kaphatnak kiemelt jelentőséget. Ilyen lehet a számítógépes oktatás, mely a generációk közötti interakcióként is megnyilvánulhat, csökkentve a korosztályok közötti szakadékot, vagy egyéb műhelyek, mely a szakmabeliek, hobbiklubok közötti interakciót segítheti elő. Ez az érdeklődési kör szerinti csoportosulás lehetőséget adhat új keretrendszerként a városi életnek, szemben a kisebb községek főként fizikai közelségből adódó közösségformálódásával, mégis megőrizve lokációból adódó értéküket.

A mediterrán területeken az éghajlatból és a mentalitásból adódóan is egész évben élénk a városi közösségi élet. A társadalmi elkülönülés és egy-egy elhagyott épület környezetében megnövekedett bűnözési arány azonban ezen területeken is gondot jelent. Ezen szlömösödő városrészek helyzetének javítására lehet példa Mexikóvárosban 2018-ban a kormány által indított kezdeményezés, mely a PILARES nevet viseli (az innováció, a szabadság, a művészet, az oktatás és a tudás pontjainak spanyolnyelvű rövidítése), amelynek eredményeként számos közösségi központ jön létre a város különböző negyedeiben. Ezen épületek részben a készségfejlesztés, tanulás támogatása érdekében jönnek létre, de a kulturális programok mellett fontos egy biztonságos tér (*safe space*) megteremtése a városlakók számára, akik a szabadidős, többgenerációs összejövetelek által jobban tudnak kapcsolódni egymáshoz. Az épületek tömegformálásában is megnyilvánul a funkcióhoz szükséges nyitottság. Közös bennük, hogy az utcaszíni kapcsolat, a bejárat minden esetben kiemelt jelentőségű. Annak érdekében, hogy a lakosok könnyebben tudjanak kapcsolódni és sajátjuknak érezzék a központokat, a tervezés során az igények felmérésén túl a környéken jellemző anyaghasználatot vették alapul, és főként ezek az egyszerű, helyiek által is használt anyagok (beton, tégl, acél) jelennek meg az épületekben. Ezen központok létrejötte a szerveződési szakaszban ötvözte az irányított és alulról jövő formálódást, de a közösségi központok fizikai megvalósulása a mexikói kormány szerepvállalása, támogatása nélkül nem jöhetett volna létre. A tervezett 26 közösségi házból három 2021-2023 között megvalósult példát emelek ki Mexikóváros különböző területeiről.

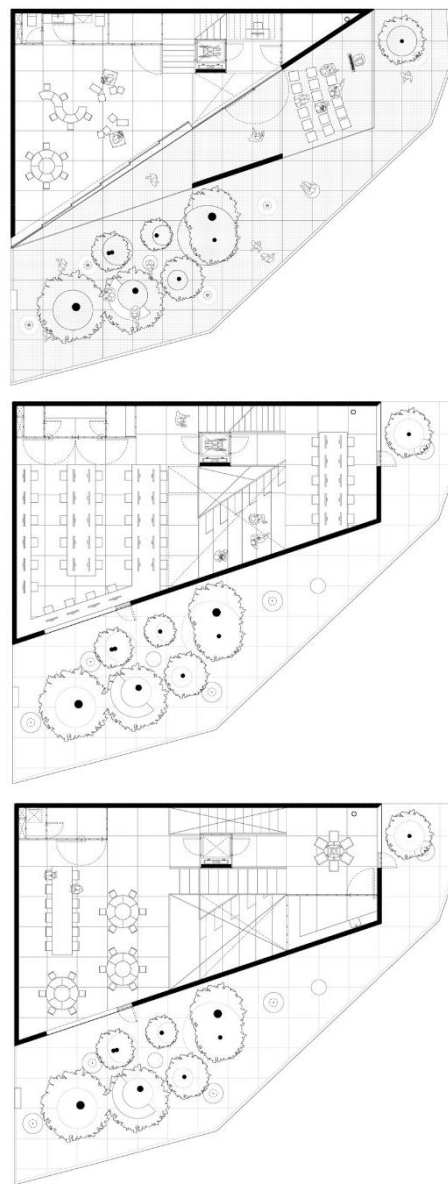
PILARES kulturális központ - Rozana Montiel, Estudio de Arquitectura

PILARES közösségi központ Valentín Gómez Farías - a|911

PILARES Azcapotzalco közösségi központ – WORKac, Ignacio Urquiza Arquitectos

V. Összegzés, javaslat

A világ különböző pontjaira tett kitekintésből látható, hogy eltérő városszerkezet, társadalmi szerkezet, éghajlat mellett más-más formában jelentkeznek az épített környezet kötöttségeivel vagy hiányosságaival összefüggő problémák, azonban, ha jelen van a társadalmi törekvés és összefogás, akkor lehetséges ezekre adekvát válaszokat adni és megvalósítani őket. Megfigyelhető, hogy az élő város kialakulásához és fenntartásához elengedhetetlen a városlakók szerveződése, egymással való kapcsolódása. Ezt az épített környezet elősegítheti átjárhatóságával, nyitottságával, kapcsolódási pontjaival. A feltárt urbanisztikai és térhasználati mintázatok felhívják a figyelmet az építészet és a szociológia határterületeinek fontosságára is.

A kutatásban szerzett tapasztalatok után saját javaslatomat is megfogalmazom Debrecen kapcsán. Egy alternatív lakhatási-oktatási működésében megnyilvánulhat az érdeklődés és a lokáció szerinti ötvözött közösségszerveződés, városi sűrűsödés, illetve a korosztályok közötti tanulás. A magyarországi közoktatásban jelentkező tanárhiány és a demográfiai változások rámutatnak, hogy alternatív oktatási megoldások kidolgozására van szükség. Teret adhat ennek egy egyetemisták és középiskolások számára egyaránt használható modell. A felsőfokú tanulmányokat folytató diákok a középfokú oktatás kiegészítéseként kiscsoportos és egyéni órákkal segíthetik saját szakterületük szerint a középiskolásokat, tudásuk és idejük odaszánásával kiváltva lakhatásukat, növelve a belvárosi lakófunkciót. Nyitott városi térhasználattal a célcsoport kibővíülhet, a különböző rétegek közötti interakciók gazdagítása felé mutatva, felidézve az egykori városi életet, és az élő város kialakításának mai lehetőségét.

Irodalomjegyzék

- Demetrovics Zsolt, Paksi Borbála, Düll Andrea: Pláza, ifjúság, életmód – Egészségmagatartás vizsgálatok a fiatalok körében. Budapest, 2009
- Düll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései – Helyek, tárgyak, viselkedés. Budapest, 2009
- Gehl, Jan: Élhető városok. Budapest, 2010
- Gyulai Éva: Miskolc középkori topográfiája. In Miskolc története I: A kezdetektől 1526-ig. Dobrossy István (főszerk.). Miskolc, 1996
- Jacobs, Jane: The Death and Life of Great American Cities, Modern Library. 1993 (1961)
- Hajdú-Bihari Napló, 1996.04.03.
- Izsák Éva, Düll Andra: Városi „térfordulatok” in Tér-rétegek. Tanulmányok a 21. század térfodulatairól. Budapest, 2014
- Kleineisel János: Házak, városok, társadalmak. Budapest, 1981
- Kocsis János Balázs: Főutcák, üzletutcák – megújulás és fejlesztés. Budapest, 2016
- Kordics Imre: Nagyvárad jelentősebb utcanévei 1940-1944 között. Nagyvárad, 2014
- Marjalaki Kiss Lajos: A miskolci főutca topográfiája In A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Komáromy József (főszerk.) Miskolc, 1957
- Lynch, Kevin: The Image of The City, Cambridge, 1960
- Mumford, Lewis: A város szerepe a történelemben: Létrejötte, változásai és jövőjének kilátásai In Urbanisztika – Válogatott tanulmányok. Budapest, 1979
- Müller, Jeanette: Transformationsprozesse in Städten – Was wird aus Hauptverkehrsstraßen in Gründerzeitquartieren? Universität Leipzig. 2005
- Sápi Lajos: Debrecen település- és építéstörténete. Debrecen, 1972
- Sendra, P. Sennett, R.: Designing Disorder: Experiments and Disruptions in the City. London, 2020 / A rendezetlenség metgtervezése: Kísérletek és zavarok a városban. Nyitott formák

Internetes forrásjegyzék

<https://epiteszforum.hu/debrecen-korzoja--a-piac-utca-tortenete> elérés: 2024.05.17.

<https://www.miskolc.hu/elet-a-varosban/varosinformacio/miskolci-informacio/miskolci-legendak/varostorteneti-erdekessegek/szechenyi-utca> elérés: 2024.08.27.

<https://culdesac.com/blog/post/anatomy-of-a-good-neighborhood-according-to-jane-jacobs>
elérés: 2024.11.04.

<https://www.goethe.de/ins/ca/en/kul/loe/cfo/liv/21311515.html> elérés: 2024.10.05.

Ábrák jegyzéke

3. oldal: https://civisgistory.hu/debrecen1870/start_simple.php?language=hungarian elérés:2024.05.18.

4. oldal: Fortepan elérés: 2024.05.18.

5. oldal: 1771-es térkép in Sápi Lajos: Debrecen település- és építéstörténete. Debrecen, 1972

6. oldal: Komáromy József: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc, 1957, 103.o

8. oldal: kozterkep/mapublic elérés: 2024.09.09., saját fotó 2024.08.18.

9. oldal: <https://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=000673> elérés: 2024.09.09.

10. oldal: saját fotók 2024.06.14.

11. oldal: saját fotó 2024.04.05., <https://kutyaval.hu/place/forum-debrecen> elérés: 2024.10.31.

12. oldal: saját fotók 2024.04.05., 2024.10.15.

13. oldal: saját fotó 2024.04.25.

15. oldal: saját fotók 2024.04.27., 2024.05.12.

18. oldal: https://www.researchgate.net/figure/Positive-and-negative-spaces-in-Rome-Rome-Tile-5-of-the-Nolli-Map-of-Rome-1748-by_fig2_344428956 elérés: 2024.09.06.

19. oldal: Trócsányi A. – Stefán K. 2009. A pécsi fiatalok városképe és reprezentációja mentális térképek alapján In: Társadalomföldrajzi kutatások makro-mezo és mikrotérségekben, PTE TTK FDI, IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, Pécs

20. oldal: <https://kozossegekertek.hu/kertek/> elérés: 2024.10.05.

21. oldal: <https://xforest.hu/kozossegi-kert/> elérés: 2024.10.05.

<https://futureofdebrecen.hu/magasles/nemzetkozi-delegacio-jart-debrecenben-bemutattak-debrecen-jogyakorlatait/> elérés: 2024.10.06.

23. oldal: helyszínrajz: Kassay Gergő: Újjáéledő utca egy újjáéledő városban – A Georg Schwarz Straße projekt Lipcse, Németország In Kocsis János Balázs: Főutcák, üzletutcák – megújulás és fejlesztés. Budapest, 2016

képek: <https://www.goethe.de/ins/ca/en/kul/loc/cfo/liv/21311515.html> elérés: 2024.10.05.

24. oldal: <https://www.arquitecturacatalana.cat/en/works/cooperativa-dhabitages-la-borda#detail> elérés: 2024.11.04.

25. oldal: <https://www.arquitecturacatalana.cat/en/works/cooperativa-dhabitages-la-borda#detail> elérés: 2024.11.04.

27. oldal: <https://www.archdaily.com/991082/pilares-cultural-center-rozana-montiel-estudio-de-arquitectura> elérés: 2024.09.14.

28. oldal: <https://www.archdaily.com/998977/community-center-pilares-valentin-gomez-farias-a-911> elérés: 2024.09.14.

29. oldal: <https://www.archdaily.com/1012068/pilares-azcapotzalco-community-center-workac-plus-iua-ignacio-urquiza-arquitectos> elérés: 2024.09.14.